
ՌԴ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՆՈՒՅՆԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՄԱՐՈՒԹ ՎԱՐԴԱԶԱՐՅԱՆ

Համաշխարհային քաղաքական բարդ գործընթացների համատեքստում անչափ կարևոր են Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքակրթական նույնականացման (այսուհետ՝ ՔՆ) խնդրի քննությունն ու գնահատումը: Ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության համատեքստում քաղաքակրթական նույնականացումը կնպաստի իշխանության ու հասարակության համախմբմանը, կոյուրացնի երկրի առջև ծառայած դժվարությունների հաղթահարումը: Արտաքին քաղաքականության տեսանկյունից քաղաքակրթական նույնականացումը ենթադրում է երկրի զարգացման վեկտորի ընտրություն, ժամանակակից միջազգային թատերաբեմում նոր կերպարի ձևավորում, ինչպես նաև ինքնիշխանության և ազգային անվտանգության ապահովում: Մակայն քաղաքակրթական նույնականությունը, Ս. Հանթինգտոնի կարծիքով, կարող է հանգեցնել ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական հետևանքների: Նա նշում է, որ «աշխարհում «սառը պատերազմից» հետո կարևորվեցին մշակութային նույնականացման զանազան տարբերանշանները՝ դրոշներ, խաչեր, կիսալուսիններ և նույնիսկ գլխարկներ, քանի որ մարդկանց մեծ մասի համար ամենակարևորը մշակութային նույնականացումն է: Մարդիկ բացահայտում են նույնականացման նոր, երբեմն հին խորհրդանիշները, որոնց ներքո պատերազմի են դուրս գալիս ինչպես նոր, այնպես էլ, ավելի հաճախ, հին թշնամիների դեմ»¹: Հարկ ենք համարում ավելացնել, որ ներկայումս այդ պայքարը ոչ այնքան քաղաքական է, որքան միգրացե գաղափարական, մշակութային և քաղաքակրթական: Մենք անդրադարձել ենք նույնականացման քաղաքակրթական տիպին*՝ նկատի ունենալով երկու հանգամանք: Նախ և առաջ՝ գլոբալ մրցակցության պայմաններում «նույնականացում» հասկացությունը ավելի հաճախ զուգորդվում է քաղաքակրթության հետ, քանի որ կարևորվում են քաղաքակրթական չափանիշները, որոնք դրսևորվում են տարբեր երկրների զարգացման զանազան մոդելներ և արժեքային համակարգեր ընտրելիս: Գլոբալացման գործընթացների հակառակ միտումն է քա-

¹ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., 2003, с. 14.

* Գոյություն ունեն նաև նույնականացման էթնիկ, տարածաշրջանային, գենդերային, մշակութային և այլ տիպեր:

ղաքակրթական նույնականացման գործոնի դերի գերազնահատումը²:

Մյուս հանգամանքն այն է, որ քաղաքակրթական նույնականացումը գաղափարական առումով ավելի հասկանալի ու հոգեհարազատ է ինչպես ռուսաստանյան հասարակության, այնպես էլ քաղաքական էլիտայի համար: Այս գաղափարը այնքան էլ համատեղելի չէ գլոբալացման և ունիվերսալ ժողովրդավարական ազատական հայեցակարգերի հետ, որոնց մասին ինչպես 19-րդ, այնպես էլ 20-րդ դարում խոսել են ոչ միայն ռուս, այլև արևմտյան պահպանողականները³: Այսպիսով, ՌԴ քաղաքակրթական նույնականացումը փոխկապակցված է ոչ միայն ժամանակակից գործընթացների, այլև ռուսական պետության հազարամյա պատմության և մշակույթի հետ: Քանի որ մինչև ԽՍՀՄ-ի ձևավորումը ռուսական ազգային գաղափարը այդպես էլ ավարտուն տեսք չստացավ, ուստի արդի դարաշրջանում ռուսաստանյան հասարակությունը ՌԴ միջազգային հեղինակության մեծացումը ավելի շատ պայմանավորում է քաղաքակրթական առումով վերելք ապրող հզոր Ռուսաստանի վերածննդով: Ռուսաստանյան իշխանությունների համար քաղաքակրթական նույնականացումը նաև պրագմատիկ նշանակություն ունի: Այն հնարավորություն է տալիս Մոսկվային, նշելով ռուսական քաղաքակրթության «առանձնահատկությունները», խուսանավել Ռուսաստանում ժողովրդավարության զարգացման ոչ բավարար մակարդակի վերաբերյալ Արևմուտքից հնչող տարբեր քննադատությունների միջակայքում, ինչպես նաև այն փոխկապակցել ռուսական աշխարհի հետ:

Քաղաքակրթական նույնականացման խնդիրը այսօր ծառայել է ոչ միայն Ռուսաստանի, այլև Մերձավոր Արևելքի և Աֆրիկայի բազմաթիվ երկրների, ինչպես նաև տնտեսապես զարգացած արևմտյան այնպիսի առաջատար պետությունների առջև, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, Գերմանիան, Նիդեռլանդները, Բելգիան և այլն: Այն չի շրջանցել նաև Արևելյան Եվրոպան և հետխորհրդային տարածքը: Մեր կարծիքով, Ուկրաինայում ներկայումս ծավալվող իրադարձությունների հիմքում ևս ընկած է քաղաքակրթական նույնականացման խնդիրը: Վերջինս պետք է ընտրություն կատարեր և որոշեր, թե ով է իր հիմնական դաշնակիցը՝ Արևմուտքը, թե՛ Ռուսաստանը: Ուկրաինան վերջին տասնամյակների ընթացքում քաղաքական վայրիվերումների հետևանքով ներկայումս փլուզման եզրին է: Նույնականացման դժվարություններ են ապրում նաև Մոլդովան, Վրաստանը, Բելառուսը և նախկին խորհրդային մի շարք այլ հանրապետություններ:

Ինչպես նշում է պրոֆ. Ա. Ենգոյանը, հետխորհրդային որոշ ժողովուրդների առջև ծառայավ հարյուրամյակների ընթացքում ձևավորված նույնականության պահպանման խնդիրը, իսկ մյուսների մոտ գլոբալ միասնականացման անբարենպաստ պայմաններում նույնա-

² Տե՛ս «Концепция внешней политики РФ 2013 г.»:

³ Տե՛ս «Россия в глобальной политике. Новые правила игры без правил». М., 2015, էջ 87:

կանացման դժվարին ուղին անցնելու անհրաժեշտությունը: Այդ բոլոր ժողովուրդները վաղ թե ուշ պետք է կանգնեին ընտրության անհրաժեշտության առջև՝ հայտնվել մեկուսացման մեջ՝ հրաժարվելով Արևմուտքից պարտադրվող արժեքային համակարգից, թե՞ հարցականի տակ դնել սեփական նույնականացումը՝ լիովին հավատարիմ մնալով դրանց, կամ էլ այն կիրառել այնքանով, որ չվտանգվեն սեփական արժեքները: Նկատի ունենալով միաբևեռ աշխարհակարգում այլընտրանքի բացակայությունը՝ անհնար է դառնում վերջին տարբերակը⁴:

Ա. Ս. Պանարինի կարծիքով, ռուսաստանյան նույնականացումը որոշվում է մի շարք գործոնների փոխկապակցվածությամբ՝ տարածքի միասնականությամբ, պատմությամբ, մշակութային կոլեկտիվ հիշողությամբ, արժեքային նորմատիվ համակարգով: Դ. Տրենինը գտնում է, որ նույնականացում ասելով պետք է հասկանալ ոչ այնքան այս կամ այն երկրի կամ ժողովրդի ինքնատիպությունը (այն ավելի շատ վերաբերում է մշակույթի և մարդաբանության բնագավառներին), որքան այլ երկրներում նրա ունեցած դերն ու տեղը: Նրա կարծիքով, նույնականացումը սերտորեն կապված է պետականության, դրա բնույթի ու միջազգային հարաբերությունների համակարգում պետության դիրքորոշման, նրա էլիտայի հավակնությունների, ինչպես նաև ազգի ինքնագիտակցության հետ: Ըստ Դ. Տրենինի՝ «նույնականացում» հասկացությունը փոփոխական է, և Ռուսաստանը 20-րդ դարում երկու անգամ արդեն (1917 և 1991 թթ.) այն փոխել է⁵: Ի. Չուբայսի կարծիքով, եթե ազգային գաղափարախոսությունը արտացոլում է երկրի գլխավոր, առանցքային բնութագրիչները, ապա նույնականացումը երկիրն է, նրա «ինքնանմանակումը»: Նույնականացումը միաժամանակ այլ երկրներից տարբերության ընդգծումն է⁶:

Այսպիսով, քաղաքակրթությունը հասարակության կարևորագույն ցուցիչներից է և բնորոշվում է նրա որակական, նյութական ու հոգևոր, մշակութային, արժեքային համակարգի որոշակի չափանիշներով: Քաղաքակրթությանը հատուկ են ոչ միայն հասարակական կառուցվածքի և մարդկանց կյանքի որոշակի մոդելներ ու պայմաններ, այլև արժեքային համակարգի, ավանդույթների, վարքի, հասարակական հարաբերությունների որոշակի նորմեր:

Ռուս հետազոտողներից Դ. Ե. Սորոկինը գտնում է, որ քաղաքակրթական-մշակութային նույնականացման տեսանկյունից Ռուսաստանը ունի ընտրության չորս տարբերակ:

⁴ Տե՛ս **Енгоян А. П.** Проблема идентичности в интеграционных процессах // Республиканская научная конференция (5 ноября 2013 г.): «Проблема национальной идентичности в условиях глобализации (международные аспекты)». Ер., 2014, էջ 32:

⁵ Տե՛ս «Цивилизационная идентичность современной России: К постановке проблемы» // <http://moyuniver.net/civilizacionnaya-identichnost-sovremennoj-rossii-k-postanovke-problemy> (վերջին մուտքը՝ 14.05.2016թ.):

⁶ Տե՛ս **Чубайс И.** Разгаданная Россия (Что же будет с Родиной и с нами?). М., 2005, էջ 15:

1. Ռուսաստանը արևմտաեվրոպական քաղաքակրթության բաղկացուցիչ մասն է, ուստի պետք է զարգանա դրա հենքի վրա,

2. Ռուսաստանը ինքնուրույն քաղաքակրթություն է և ունի զարգացման իր ուրույն ճանապարհը,

3. Ռուսաստանը սլավոնական յուրահատուկ քաղաքակրթության բաղկացուցիչ մասն է (միջուկը) և գերազանցապես գտնվում է սլավոնական բնակչություն ունեցող պետությունների քաղաքակրթական ուղեծրում,

4. Ռուսաստանը էթնիկ առումով յուրահատուկ բազմատիպ քաղաքակրթություն է, ընդ որում, որպես կանոն, կա՛մ ընդգծվում է արևմտաեվրոպական, կա՛մ ասիական քաղաքակրթական տարրերի առավելությունը⁷:

Առաջին տարբերակին հիմնականում հարում են ռուսաստանյան ազատական արևմտականները: Նրանց կարծիքով, Ռուսաստանը պետք է հետևի Արևմուտքի (ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ) խորհուրդներին, քանի որ, ի տարբերություն քաղաքակրթական առումով առավել զարգացած Արևմուտքի, չունի պատմական որևէ ինքնուրույն առաքելություն: Ռուս ազատականները չեն ցանկանում ընդունել, որ ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի հետ համագործակցությունը առնվազն ենթադրում է նման ցանկություն նաև Արևմուտքի կողմից, որն ունի իր ուրույն շահերը և անվստահությամբ է վերաբերվում Ռուսաստանին: Ս. Հանթինգտոնը նշում է, որ «սառը պատերազմի» շրջանում Եվրոպան մեկ ամբողջություն չէր: Իսկ արդի փուլում Արևմուտքի քաղաքակրթական սահմանները որոշվում են արևմտաքրիստոնեական և ուղղափառ ու մահմեդական ժողովուրդների բնակության գոտիներով: Հյուսիսից այդ սահմանը անցնում է Ֆինլանդիայով, Էստոնիայով, Լատվիայով ու Լիտվայով, Արևմտյան Բելառուսով ու Արևմտյան Ուկրաինայով, Ռումինիայի Տրանսիլվանիայի հատվածով (բնակեցված է կաթոլիկ հունգարացիներով), Սլովենիայով ու Խորվաթիայով⁸: Ներկայումս Արևելյան Եվրոպայի ուղղափառ քաղաքակրթության գոտում գտնվող երկրները աշխատում են փոխել իրենց քաղաքակրթական նույնականացման կողը. ինտեգրվելով արևմտյան կառույցներին՝ դառնալ Արևմուտքի մաս և հեռանալ իրենց պատմական արմատներից:

Ռուսաստանի քաղաքակրթական նույնականացման հարցը բավական բարդ ու խճճված խնդիր է: Ռուսաստանը կարելի է համարել ինչպես եվրոպական, այնպես էլ ասիական պետություն:

Եթե մշակութային առումով Ռուսաստանը միանշանակ ավելի մոտ է Եվրոպային, ապա պատմական զարգացման առանձնահատկություններով և աշխարհագրական առումով այն ավելի ընդհանրություններ ունի Ասիայի հետ:

⁷ Ст' у Сорокин Д. Россия, проблемы цивилизационного выбора // "Общественные науки и современность", 2002, № 6, էջ 125:

⁸ Ст' у Хантингтон С., նշվ. աշխ., էջ 14:

Խնդիրը բարդանում է նաև այն հանգամանքով, որ Ռուսաստանի նույնականացումը երբեք ազգային բնույթ չի կրել: Նույնականացման տեսանկյունից Ռուսաստանի պատմությունը մասնագետները բաժանում են երեք փուլի՝ կայսրության, խորհրդային և հետխորհրդային շրջանների: Կայսրության շրջանում ազգային գաղափարը ներառում էր երեք առանցքային արժեքներ՝ հողերի համախմբում, որը հետագայում վերածվեց տարածքային էքսպանսիայի, ուղղափառություն և համայնքային կոլեկտիվիզմ⁹:

Երբ 19-րդ դարի կեսերին ավարտվեց «հողերի հավաքման» գործընթացը, իսկ ստոլիպինյան բարենորոգումները խարխլեցին համայնքային կոլեկտիվիզմի հիմքերը, 20-րդ դարի սկզբներին որպես դրա հետևանք առաջացավ ազգային գաղափարական ճգնաժամ: Գաղափարական և քաղաքակրթական նույնականացման ճգնաժամը առկա էր նաև հետխորհրդային Ռուսաստանում: 1996 թ. ՌԴ առաջին նախագահ Բ. Ելցինը ստիպված էր խոստովանել, որ հին գաղափարները (կոմունիստական, միապետական, հանրապետական) այլևս չեն «աշխատում» և նոր գաղափարներ մշակելու կոչով հեռուստացույցով դիմեց ռուսաստանյան հասարակությանը: «Գաղափարներ Ռուսաստանի համար» խորագրով մրցույթ հայտարարվեց, որի արդյունքները երկու տարի անց ամփոփեց պրոֆ. Վորոնկովը՝ նշելով, որ ոչ միայն նոր գաղափարներ մշակելու անհրաժեշտություն չկա, այլև վնասակար է այդ մրցույթի արդյունքների իրականացումը: Մեկուկես տարի անց վարչապետ Վ. Պուտինը այդ ուղղությամբ կրկին քայլեր իրականացրեց: Գ. Գրեֆի գլխավորությամբ ստեղծվեց ռազմավարական մշակումների կենտրոն, որի գործունեությունը ևս շոշափելի արդյունքներ չտվեց¹⁰:

Ռուսական պետականության համար իր գոյության ընթացքում «արևմտյան սայլին» լծվելը միշտ աղետալի հետևանքներ է ունեցել: Նման իրավիճակ ստեղծվեց նապոլեոնյան պատերազմներից հետո, այնուհետև այն ժամանակ, երբ Մեծ Բրիտանիային ու Ֆրանսիային հաջողվեց Ռուսաստանը ներքաշել Առաջին աշխարհամարտի հորձանուտը, որը նրա համար ավարտվեց հեղափոխությամբ ու քաղաքացիական պատերազմով: Արևմուտքի խորհրդով ու դեղատոմսերով 1990-ական թվականներին ՌԴ-ում իրականացված «ազատական բարենորոգումները» ողբերգական հետևանքներ ունեցան միլիոնավոր մարդկանց համար. ռուսաստանյան հասարակության շրջանում վերջնականապես հեղինակազրկվեցին արևմտյան ազատական արժեքները: Պատահական չէ, որ արտահայտելով ռուսաստանցիների այդ տրամադրությունները՝ բեմադրիչ Ն. Միխալկովը ժամանակին առաջարկեց պետական մակարդակով հանցավոր ճանաչել Մ. Գորբաչովի ու Բ. Ելցինի՝ ԽՍՀՄ փլուզմանը հանգեցրած քաղաքականությունը:

⁹ Տե՛ս **Կյճաից II.**, նշվ. աշխ., էջ 15:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

2016 թ. մարտին Լիբերալ-դեմոկրատական խմբակցությունը ՌԴ պետ-
դումա ներկայացրեց «ԽՄՀՄ նախագահ Մ. Ս. Գորբաչովի և ՌԴ առա-
ջին նախագահ Բ. Ն. Ելցինի քաղաքական գործունեությունը հանցա-
վոր ճանաչելու մասին» հայտարարության նախագիծ¹¹:

20-րդ դարի ռուս նշանավոր փիլիսոփաներից Ալեքսանդր Զինովևը
նշում է, որ երբ Արևելյան Եվրոպայի ու Խորհրդային Միության ժողո-
վուրդները նպատակադրվեցին նմանվել Արևմուտքին, նրանք անտե-
սել էին այն հանգամանքը, որ իրենց երկրների արևմտականացումը,
միևնույնն է, մի շարք գործոնների պատճառով նրանց չի դարձնի Արև-
մուտքի բաղկացուցիչ մաս: Նա առանձնացնում է երկու հիմնական
պատճառ: Առաջինն այն է, որ Արևմուտքի առանձին արժեքների (ժո-
ղովրդավարություն, շուկա, սեփականաշնորհում և այլն) պարտա-
դրումը այդ ժողովուրդներին ու երկրներին դեռևս չի նշանակում, որ
նրանք վերածվել են Արևմուտքի բաղկացուցիչ մասի, քանի որ դա
միայն այդ բնութագրիչներով չի բնորոշվում: Երկրորդ պատճառը այն
է, որ տարբեր քաղաքակրթությունների շարքում Արևմուտքը արդեն
գրադեցրել է իր ուրույն սեղը. իր որոշակի դերակատարմամբ և թող-
տվությամբ արևմտականացվող ժողովուրդները ամենաշատը, որ կա-
րող են հավակնել, գաղութի վերածվելն է: Այդ իսկ պատճառով Ա. Զի-
նովևը գտնում է, որ ինչքան էլ ռուսները փնտվեն իրենց պատմության
կոմունիստական շրջանը, և ինչքան էլ ջանասիրաբար ավերեն իրենց
բոլոր նվաճումները, միևնույնն է, Ռուսաստանը երբեք Արևմուտքի
մաս չի դառնա¹²:

Այնուամենայնիվ, ՌԴ երկրորդ և երրորդ նախագահները, հաշվի
առնելով երկրի արդիականացման հիմնախնդիրները, ինչպես նաև
այն, որ ռուսաստանյան հասարակության մի զգալի հատվածը աշ-
խարհագրական և հատկապես մշակութային առումով իրենց պետությո-
ւունը եվրոպական է համարում, փորձեցին իրավահավասար սկզբուն-
քով վերաձևավորել հարաբերությունները ԵՄ հետ: ՌԴ-ն ցանկանում
էր, համագործակցելով ԵՄ հետ, ստեղծել մայրցամաքային մի նոր կա-
ռույց, որը կկանխեր Եվրոպայի՝ սառը պատերազմի հետևանքով
սկսված տրոհումը, իսկ ՌԴ-ն կդառնար ժամանակակից միջազգային
կենտրոններից մեկը, ինչն էլ կնպաստեր երկրի տնտեսական և կառա-
վարման համակարգի արդիականացմանը: Այդ գործընթացի փաստա-
ցի ձախողմանը նպաստեց այն հանգամանքը, որ Ռուսաստանը, աշ-
խարհագրական և մշակութային առումով լինելով եվրոպական երկիր
և ներկայացնելով եվրոպական քրիստոնեական քաղաքակրթության
արևելյան ուղղափառ քրիստոնեական ճյուղավորումը, չի կարող ին-
տեգրվել ատլանտյան Արևմուտքին: Ատլանտիզմը վերացնում է ԵՄ

¹¹ Տե՛ս «Ազգ», 18 մարտի 2016 թ.:

¹² Տե՛ս **Демури́н М.** Провидения Зиновьева // <http://zinoviev.info/wps/archives/1395>
(վերջին մուտքը՝ 14.05.2016թ.):

պետությունների մշակութային և ազգային առանձնահատկությունները, իսկ ՆԱՏՕ-ի ընդլայնումը դեպի Արևելք նշանակում է Արևմուտքի համախմբումը ընդդեմ Ռուսաստանի: Ըստ այդմ՝ Եվրոպական քաղաքակրթությունը, սպառելով ռացիոնալ և արժեհամակարգի զարգացման հնարավորությունները, աստիճանաբար վերածվում է սպառողական ինդուստրիալ քաղաքակրթության: 2013 թ. նոյեմբերին իր ծրագրային ելույթում ԵՄ նախագահ Հերման վան Ռոմպույր Եվրոպացիներին կոչ արեց հրաժարվել ազգային նույնականացման վերականգնման որևէ փորձից և պատմության աղբանոց նետել «ժողովուրդ» ու «հայրենիք» հասկացությունները, և Եվրոպան ընդունել որպես «բոլորի համար ունիվերսալ տուն»¹³:

2008 թ. հունիսի 5-ին հանդես գալով Բեռլինում՝ ՌԴ նախագահ Դ. Մեդվեդևը նշեց. «Չնայած երկու համաշխարհային պատերազմների ողբերգությանը մենք կարողացանք վերջնականապես լուծել պատմական հաշտեցման դժվարագույն խնդիրը: Եվ ոչ միայն այն պատճառով, որ դա պահանջում էր ժամանակը: Որոշակի դեր խաղացին համաեվրոպական արժեքները և հումանիզմի իդեալները, որոնք Ռուսաստանի մշակութի անբաժանելի մասն են, և համոզված եմ, որ Եվրոպայի խնդիրները չեն լուծվի այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի որոշվի նրա նույնականացումը. նրա բոլոր ինտեգրյալ հատվածների՝ ներառյալ նաև Ռուսաստանի Դաշնության, օրգանական միասնությունը: Քանի որ դեռ նետելով խորհրդային համակարգը և որոշակի պատմական շրջանում հրաժարվելով նրա վերականգնումից՝ Ռուսաստանը այնպիսի պետության ձևավորման հիմքեր դրեց, որը լիովին համատեղելի է Եվրոպայի մնացած հատվածի հետ և ավելի ողջամտորեն ներառեց այն լավագույնը, որը կազմում է Եվրոպական քաղաքակրթության ընդհանուր ժառանգությունը»¹⁴:

2009 թ. հունվարի 15-ին գերմանական «ARD» հեռուստատեսությանը տված հարցազրույցում Վ. Պուտինը նշել է. «Եվրոպայի ու Ռուսաստանի ապագաները անկասկած փոխկապակցված են: Հարկավոր է խոսել այդ բնական փոխկապակցվածության մասին, հարաբերությունները կառուցել նկատի ունենալով երկարատև հեռանկարը, դրանք կառուցել փոխըմբռնելի սկզբունքների վրա և հարգել միմյանց շահերը: Միայն այս դեպքում Մեծ Եվրոպայի ողջ տարածքը կբարգավաճի և մրցունակ կլինի այսօրվա բարդ աշխարհում»¹⁵:

¹³ «Президент ЕС призвал европейцев отказаться от каких-либо попыток по восстановлению национальной идентичности» // <http://rus.postimees.ee/2605072/prezident-es-prizval-evropejcev-otkazatsja-ot-kakih-libo-popytok-po-vosstanovleniju-nacionalnoj-identichnosti> (վերջին մուտքը՝ 14.05.2016թ.).

¹⁴ «Выступление Президента РФ Д. Медведева 5 июня 2008 г. на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии» // <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/320> (վերջին մուտքը՝ 14.05.2016թ.).

¹⁵ «Интервью В. В. Путина первому каналу германского телевидения "АРД"» // <http://archive.government.ru/special/docs/3001> (վերջին մուտքը՝ 14.05.2016թ.).

2010 թ. նոյեմբերին ՌԴ վարչապետ Վ. Պուտինը գերմանական «Suddeutsche Zeitung» թերթում զետեղած իր հոդվածում Լիսաբոնից մինչև Վլադիվոստոկ տարածությունը դիտում էր որպես մեկ ամբողջություն և Եվրոպային առաջարկում՝

- 1) ստեղծել ազատ առևտրի ընդհանուր գոտի,
- 2) արդիականացնել արտադրությունը,
- 3) ստեղծել միասնական էներգետիկ համալիր,
- 4) գիտության ու կրթության բնագավառում իրականացնել քաղաքականության միասնականացում,
- 5) վերացնել ՌԴ և ԵՄ միջև վիզային ռեժիմը, զարգացնել համագործակցությունը¹⁶:

Այսպիսով, Վ. Պուտինը և Դ. Մեդվեդևը իրենց կառավարման սկզբնական շրջանում Ռուսաստանը համարում էին արևմտյան քաղաքակրթության անբաժելի մաս: Իրավիճակը սկսեց փոխվել 2008 թ.-ից, որի պատճառը ռուս-վրացական պատերազմն էր: Արտգործնախարար Ս. Լավրովը, որը արտահայտում էր քաղաքական որոշ շրջանակների տեսակետները, 2009 թ. սկզբներին «Ռուսաստանի և Եվրոպական միության միջև հարաբերությունների զարգացման հեռանկարների մասին» հոդվածում թեպետ նշում է, որ Պորտուգալիայից մինչև Ռուսաստանի Հեռավոր Արևելք հսկայածավալ տարածքը ներկայացնում է միասնական եվրոպական քաղաքակրթությունը, իսկ ԵՄ-ն համարում է ռազմավարական գործընկեր, սակայն նկատի ունենալով միջազգային նոր զարգացումները՝ հավելում է, որ «Ռուսաստանը իր առջև չի դրել և չի դնում ԵՄ-ին անդամագրվելու խնդիր»: Այնուհետև նա ասում է, որ իրականացնելով իրենց եվրոպական ընտրությունը՝ «մենք չենք մոռանում այն մասին, որ որպես համաշխարհային տերություն, որը տեղակայված է երկու մայրցամաքների վրա, մեր երկիրը պարտավոր է պահպանել անհրաժեշտ ազատություն իր ներքին և արտաքին քաղաքականության իրականացման վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս, իսկ որպես եվրասիական պետություն՝ ունենալ իր առավելությունները և կարգավիճակը: Թեև Ռուսաստան-ԵՄ համագործակցությունը մեզ համար առաջնահերթ խնդիրներից է, սակայն դա չպետք է կենսագործվի ի հաշիվ այլ երկրների ու տարածաշրջանների հետ հարաբերությունների»¹⁷:

Ռուսաստանի իշխանությունների կարծիքով՝ եվրոպական, եվրասիական ու ռուսական աշխարհի հայեցակարգերը ոչ միայն չեն հակասում, այլև ինչ-որ տեղ փոխլրացնում են իրար: Սակայն Արևմուտքի հետ հարաբերությունների լարվածությանուժեղացման, Ռուսաստա-

¹⁶ St`u «Прохоров М. предложил концепцию Большой Европы» // <http://www.rbc.ru/politics/11/08/2011/609989.shtml> (վերջին մուտքը՝ 14.05.2016թ.):

¹⁷ St`u Статья министра иностранных дел России С. В. Лаврова “О перспективах отношений между Россией и Европейским союзом” // http://www.mid.ru/evropejskij-souz-es/asset_publisher/6OiyOvt2s4Yc/content/id/309790 (վերջին մուտքը՝ 18.05.2016թ.):

նում ազատական կուսակցությունների դերի թուլացման և պահպանողական գաղափարների ազդեցության մեծացման պայմաններում ռուսաստանյան քաղաքակրթությունը առավել հաճախ սկսեցին դիտվել որպես ուրույն քաղաքակրթություն:

Այնուամենայնիվ, հետագա տարիներին Կրեմլը մի շարք փորձեր ևս կատարեց ԵՄ հետ հարաբերությունները կարգավորելու ուղղությամբ: Այսպես, 2012 թ. փետրվարին Վ. Պուտինը իր «Ռուսաստանը փոխակերպվող աշխարհում» հոդվածում նշում է. «Ռուսաստանը Մեծ Եվրոպայի անբաժանելի, օրգանական մասն է, եվրոպական քաղաքակրթություն: Մեր քաղաքացիները իրենց եվրոպացի են զգում»¹⁸:

2012 թ. մայիսի 7-ին Վ. Պուտինի ստորագրած «Ռուսաստանի Դաշնության արտաքին քաղաքական կուրսի իրականացման միջոցառումների մասին» հրամանագրում ռազմավարական նպատակ էր համարվում Ատլանտյան օվկիանոսից մինչև Խաղաղ օվկիանոս միասնական տնտեսական ու հումանիտար տարածքի ստեղծումը¹⁹:

2016 թ. մարտին Ս. Լավրովը նշեց. «Գլոբալացման շրջանում ժամանակակից աշխարհը տարբերվում է զանազան պետությունների փոխկապակցվածությամբ, և այսօր Ռուսաստան-ԵՄ հարաբերությունները հնարավոր չէ կառուցել սառը պատերազմի շրջանին բնորոշ մոտեցումներով, երբ նրանք դեռևս գտնվում էին համաշխարհային քաղաքականության էպիկենտրոնում: Հնարավոր չէ հաշվի չառնել Ասիայում, Խաղաղ օվկիանոսի ավազանում, Մերձավոր և Միջին Արևելքում, Աֆրիկայում և Լատինական Ամերիկայում ընթացող հզոր գործընթացները:

Մենք չենք ցանկանում հարաբերությունները սրել ԱՄՆ-ի, ՆԱՏՕ-ի կամ ԵՄ հետ: Գտնում ենք, որ եվրոպական մայրցամաքում բնակվող ժողովուրդների շահերի ապահովման լավագույն տարբերակը Ատլանտիկայից մինչև Խաղաղ օվկիանոս ընդհանուր տնտեսական ու հումանիտար տարածքի ապահովումն է, այնպես, որ ձևավորված Եվրասիական տնտեսական միությունը կարողանա կապող օղակ հանդիսանալ Եվրոպայի և ԱԽՏ-ի միջև»²⁰:

ՌԴ նախկին արտգործնախարար (1998-2004 թթ.) Ի. Իվանովը միանգամայն արդարացիորեն նշում է, որ այն հնարավորությունը, որ տրվում է հարյուր տարին մեկ անգամ «Մեծ Եվրոպա» ձևավորելու համար, չկայացավ: Ուկրաինական ճգնաժամը մեկ անգամ ևս ապացուցեց, որ Ռուսաստանի և Եվրոպայի քաղաքական էլիտաները ի վիճակի

¹⁸ **В. Путин.** Россия в меняющемся мире // <http://www.mn.ru/politics/78738> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

¹⁹ Указ президента РФ В. В. Путина от 7 мая 2012 г. «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации» // <http://kremlin.ru/events/president/news/15256> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

²⁰ «Сергей Лавров об исторической перспективе внешней политики России» // <https://lenta.ru/articles/2016/03/03/lavrovtext> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

չեն փոխհամաձայնության գալու և քաղաքական ու տնտեսական միասնական տարածք ձևավորելու²¹:

2008 թ.-ից ԱՄՆ-ը ուժեղացրեց իր ջանքերը ԵՄ-ի ու ՌԴ-ի միջև տարաձայնությունները խորացնելու ուղղությամբ և ի վերջո ձախողեց «Մեծ Եվրոպայի» գաղափարը: Եվրասիական տարածք ասելով՝ այժմ հասկանում ենք Արևմտյան Եվրոպան ու Հյուսիսային Ամերիկան. այսինքն՝ մեկի փոխարեն ձևավորվեց երկու աշխարհաքաղաքական տարածք՝ Մեծ Եվրոպա և Մեծ Եվրասիա: Այսօր Եվրոպայում ստեղծվել է միանգամայն այլ իրավիճակ: Եթե դեռևս ոչ վաղ անցյալում Ռուսաստանը, Գերմանիան և Ֆրանսիան կարող էին խոսել բազմաբնեռ աշխարհակարգի մասին կամ քննադատել ԱՄՆ-ի հարձակումը Իրաքի վրա, ապա ներկայումս նման համատեղ ձեռնարկներ հնարավոր չէ պատկերացնել:

Ռուսաստանի նույնականացման շրջանակներում Կրեմլը փորձեց օգտագործել նաև «ռուսական աշխարհի» հայեցակարգը: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո բարենպաստ պայմաններ ստեղծվեցին ռուսների էթնիկ ինքնագիտակցության ուժեղացման համար:

«Ռուսական աշխարհ» հասկացությունը 1999 թ. մշակեցին Պյոտր Շչեդրովսկին ու Գլեբ Պավլովսկին: Նրանք իրենց ծրագրային հոդվածում նշում էին, որ 20-րդ դարում «ռուսական աշխարհը» ձևավորվեց համաաշխարհային պատերազմների ու հեղափոխությունների արդյունքում: Այն ռուսերեն լեզվամտածողություն և ցանցային կառուցվածք ունեցող մեծ և փոքր հանրությունների ամբողջություն է: Նրանց կարծիքով, ՌԴ-ն ընդգրկում է ռուսական աշխարհի ընդամենը կեսը²²: Վաշինգտոնյան «Center for Global Interest» կենտրոնի փորձագետ Մարլեն Լարուելի կարծիքով, «ռուսական աշխարհի» հայեցակարգը որոշակորեն հակասում է Եվրասիական միության և պահպանողական գաղափարախոսություններին²³: ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինը «ռուսական աշխարհ» տերմինը առաջին անգամ օգտագործեց 2001 թ. Հայրենակիցների համաաշխարհային կոնգրեսում, երկրորդ անգամ՝ 2006 թ., իսկ երրորդ անգամ՝ 2014 թ. մարտին:

«Ռուսական աշխարհ» հասկացությունը առավել լայն քննարկումների թեմա դարձավ սկսած 2007 թ.: Հաշվի առնելով հետխորհրդային տարածքի ինտեգրացիոն գործընթացների բարդությունը՝ Մոսկվան «հայրենակիցների» նկատմամբ բավական զուսպ քաղաքականություն էր որդեգրել: Թեպետ ժամանակին ՌԴ պետական դումայում քննարկ-

²¹ Տե՛ս **Иванов И.** Выступление на XX ежегодной конференции Балтийского форума «США, ЕС И Россия – новая реальность» (14 сентября 2015) // <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/104997> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

²² Տե՛ս **Ларуэль М.** Русский мир. Мягкая сила России и геополитическое воображение (11.06.2015) // <http://politobzor.net/show-56343-marlen-laruel-russkiy-mir-myagkaya-sila-rossii-i-geopoliticheskoe-voobrazhenie.html> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

²³ Տե՛ս նույն տեղը:

վել են «Ռուս ժողովրդի ազգային-մշակութային զարգացման մասին» և «Ռուս ժողովրդի ինքնորոշման, Ռուսաստանի ողջ տարածքում ինքնիշխանության և միասնական պետությունում վերամիավորման իրավունքի մասին» օրինագծերը, սակայն դրանք ոչ միայն չընդունվեցին, այլև 2000 թ.-ից՝ նախագահ ընտրվելուց հետո, Վ. Պուտինին հաջողվեց զսպել ընդդիմության ազգայնական ուժերին, որոնք գտնում էին, որ ռուս ժողովուրդը մասնատված է հետխորհրդային մի շարք պետությունների արհեստականորեն գծված սահմանների պատճառով: Անարձագանք մնացին նաև Ղրիմի, Հյուսիսային Ղազախստանի ու Հյուսիսային Կովկասի ռուսների աջակցություն ստանալու վերաբերյալ խնդրանքները²⁴: Սակայն Ղրիմի դեպքերը նպաստեցին, որ ՌԴ նախագահը իր քայլերին օրինականություն հաղորդելու համար ռուսներին համարի «մասնատված ազգ»: 2014 թ. մարտին Վ. Պուտինը, ելույթ ունենալով օրենսդիր, գործադիր և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների առջև, նշեց «ԽՄՀՄ-ի փլուզումից հետո նախկին միութենական հանրապետություններում բնակվող միլիոնավոր ռուսներ դարձան ազգային փոքրամասնություններ, իսկ ռուսները ամենաբազմաքանակ ժողովուրդներից մեկն են, եթե չասենք՝ աշխարհի ամենատարանջատված ժողովուրդներից մեկը»²⁵: Ղրիմի վերամիավորումը կարևորվեց նաև քաղաքակրթական նույնականացման տեսանկյունից: 2014 թ. դեկտեմբերին ՌԴ դաշնային ժողովին հղած իր ուղերձում Վ. Պուտինը նշեց «Ղրիմում ռուսները իրենց զգացին որպես միասնական ժողովուրդ: Եվ դա մեզ հիմք է տալիս ասելու, որ Ռուսաստանի համար Ղրիմը, հին Կոնստանդ, Խերսոնեսը քաղաքակրթական և սրբազան հսկայական նշանակություն ունեն»²⁶:

Մեր կարծիքով, ՌԴ արտաքին քաղաքականության ուղեգծի, քաղաքակրթական նույնականացման վերաբերյալ քննարկումները 2008 թ. ռուս-վրացական պատերազմից հետո ընթացան ուրույն ուղղությամբ: ՌԴ քաղաքակրթական նույնականացման քննարկումների ժամանակ ձևավորվեցին երեք մոտեցումներ, որոնցում ընդհանուր էին Ռուսաստանի ինքնիշխանության, անկախության և հզորության ամրապնդումը, ժողովրդի շրջանում իշխանության ազդեցության մեծացումը և միջազգային ու ներքին ոլորտներում քաղաքական համակարգի լեգիտիմացումը:

Առաջին մոտեցումը եվրասիական քաղաքակրթության հայեցակարգն է, երկրորդը՝ Ռուսաստանը Արևմուտքից ներմուծվող «գունավոր հեղափոխությունների» քառույթ և ազատական գաղափարների դեմ պայքարող պահպանողական ուժերի միջնաբերդ է, և երրորդը՝ Ռուսաստանը որպես առանձին քաղաքակրթություն, հայեցակարգն է, որի

²⁴ S. u «Россия в глобальной политике: Новые правила игры без правил», էջ 86:

²⁵ «Обращение президента Российской Федерации» (18 марта 2014 года) // <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

²⁶ «Послание Президента Федеральному собранию (4 декабря 2014 года)» // <http://kremlin.ru/events/president/news/47173> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

շրջանակները չեն ավարտվում միայն ՌԴ պետական սահմաններով: Երեք մոտեցումների համար ընդհանուր է այն, որ տեսական առումով դրանք հենվում են պահպանողական գաղափարների վրա և ունեն հակաարևմտյան ուղղվածություն: Պահպանողականությունը ավելի հասկանալի է արտաքին աշխարհի համար, և այդ հենքի վրա հնարավոր է ազատական Արևմուտքի դեմ ստեղծել ուղղափառ Ռուսաստանի, կոնֆուցիական Չինաստանի, ինչպես նաև Հնդկաստանի և ոչ արմատական իսլամ դավանող երկրների կոալիցիա: Պատահական չէ, որ քաղաքակրթական և մշակութային առումով իր ինքնությունը կորցնող Եվրոպայում Վ. Պուտինը համարվում է պահպանողական քաղաքական գործիչ, որը հետևողականորեն պաշտպանում է իր երկրի շահերը: Այս տեսանկյունից օրինաչափ է, որ երրորդ տարին անընդմեջ «Forbes» ամսագրի հարցումներով Վ. Պուտինը գլխավորում է աշխարհի ամենաազդեցիկ մարդկանց ցուցակը, իսկ 2016 թ. մարտի դրությամբ ՌԴ բնակչության 74 %-ը պատրաստ էր քվեարկելու Վ. Պուտինի օգտին²⁷:

2013 թ. սեպտեմբերին Վ. Պուտինը նշեց. «Ռուսաստանի համար ազգային նույնականացման ձեռքբերումը և ամրապնդումը արմատական բնույթ ունեն, քանի որ առանց դրանց մենք չենք կարող հակադրվել արտաքին ու ներքին մարտահրավերներին, գլոբալ մրցակցության պայմաններում չենք կարող հասնել հաջողությունների»²⁸: 2014 թ. մարտին «Լևադա» կենտրոնի կողմից ռուսաստանցիների շրջանում անցկացված հարցումներից պարզվել է, որ բնակչության 37 տոկոսը իրեն զգում է եվրոպացի, 59 տոկոսը գտնում է, որ արևմտյան քաղաքակրթական արժեքները համընդհանուր չեն, դրանք Ռուսաստանի համար միանշանակ չեն, և առկա են արժեքային ու մշակութային էական տարբերություններ: Հարցվածների մեծ մասը գտնում է, որ «արժեքային համակարգով Ռուսաստանը պետք է կողմնորոշվի ըստ անցյալի փորձի և ներկայիս սերնդի նվաճումների: Իսկ միակ ստանդարտը մոլորակի բոլոր բնակիչների համար արդարության ապահովումն է և Ռուսաստանը մոլորակի լավագույն պետություն դարձնելու ձգտումը»²⁹:

Վերջին շրջանում ակտիվորեն քննարկվում է նաև եվրասիական քաղաքակրթական հայեցակարգը: Այստեղ հարկ ենք համարում տարբերակել եվրասիական ինտեգրացիան՝ որպես աշխարհաքաղաքական նախագիծ, և եվրասիական քաղաքակրթական հայեցակարգը: Այս տե-

²⁷ St' u «Число готовых проголосовать за Путина выросло до максимума за четыре года» // <http://www.rbc.ru/politics/03/03/2016/56d7ebeb9a794750a015b5f9> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

²⁸ «Владимир Путин: Вопрос обретения и укрепления национальной идентичности носит для России фундаментальный характер» (19 сентября 2013) // <https://russian.rt.com/article/15641> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

²⁹ Лозовая М. Ю. Особенности цивилизационной идентичности россиян // <http://sibac.info/conf/social/xxxvii/38382>(վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.).

սության կողմնակիցները գտնում են, որ Եվրասիան ոչ թե Եվրոպայի և Ասիայի զուգորդումն է, այլ նրանց միջև գտնվող միջին մայրցամաք: Գ. Վերնադսկին դեռևս 1927 թ. նշում էր. «Չկա երկու Ռուսաստան՝ «եվրոպական» և «ասիական»: Գոյություն ունի միայն մեկ Ռուսաստան՝ «եվրասիական» կամ «Ռուսաստան-Եվրասիա»³⁰: Եվրասիականության գաղափարները միանշանակ չընդունվեցին ռուսաստանյան հասարակությունում: Նույնիսկ ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինը այս հարցի նկատմամբ միանշանակ մոտեցում չունեց: 2005 թ. նա Կազանում հայտարարեց, որ Ռուսաստանը եվրասիական քաղաքակրթություն է, իսկ նույն թվականին Դաշնային ժողովին հղած իր ուղերձում Ռուսաստանը արդեն համարում էր «եվրոպական» երկիր: 2007 թ. Բաշկիրիան Ռուսաստանին միացնելու 450-ամյակին նվիրված իր ելույթում Վ. Պուտինը Ռուսաստանը կրկին անվանեց եվրասիական քաղաքակրթություն, իսկ 2012 թ. նշեց. «Ռուսաստանը դարեր ի վեր զարգանում է որպես բազմազգ պետություն, պետություն-քաղաքակրթություն, որը ամրանում է ռուս ժողովրդով, ռուսաց լեզվով և մշակույթով»³¹: Եվրասիացիները գտնում են, որ Ռուսաստանը բազմազգ քաղաքակրթություն է, որը պատմականորեն միավորվել է ռուս ժողովրդի միջոցով: Եվրասիացիների կարևոր խնդիրներից են յուրաքանչյուր ազգի ինքնատիպության պահպանումը և համաեվրասիական հայրենասիրության դաստիարակումը: 2014 թ. նոյեմբերին Մոսկվայում կայացած համաշխարհային ռուսական ազգային 28-րդ ժողովում ընդունվեց «Ռուսական նույնականացման» հռչակագիրը, որտեղ նշված էր. «Ռուս ժողովուրդը գենետիկ բարդ կազմավորում է և ներառում է սլավոնական, ուգրոֆինական, սկանդինավյան, բալթյան, իրանական և թյուրքական ցեղեր, որոնք ռուս ժողովրդի ազգային միասնականության համար երբեք սպառնալիք չեն եղել: Պատկանելությունը ռուս ազգին որոշվել է գենետիկ, ամուսնական, մշակութային և պատմական կապերի բարդ համադրմամբ:

Ռուսական նույնականացումը այն է, որ մարդ իրեն ռուս է համարում, չունի այլ էթնիկ նախապատվություն, խոսում և մտածում է ռուսերեն, իր ազգային և հոգևոր մշակույթի հիմքը ընդունում է ուղղափառությունը, համերաշխ է ռուս ժողովրդի ճակատագրի հետ»³²:

Վիկտոր Ակայուտիչը իրավամբ ուտոպիական է համարում եվրասիական քաղաքակրթության ստեղծումը. նա գտնում է, որ Եվրասիայում իսլամ, հուդայականություն, բուդդայականություն և շամանականություն դավանող ազգերը չեն համաձայնվի, որ կրոնական առումով

³⁰ Հղումն ըստ՝ **Клубков А.** Евразийская доктрина Путина и классическое евразийство (10.04.2015) // <http://eurasian-movement.ru/archives/14551> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

³¹ Նույն տեղում:

³² «ВРНС: Принята декларация русской идентичности» (12 ноября 2014) // <http://www.pravoslavie.ru/75079.html> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

ինտեգրվեն ուղղափառությանը: Ժամանակակից «եվրասիականության» կողմնակիցները (Թաթարստանի և Ղազախստանի ղեկավարները) եվրասիականությունը համարում են այլընտրանք ռուս ազգի պետականության ու մշակույթի վերածննդի գործընթացներին³³: Եվրասիականության կողմնակիցների շրջանում դեռևս բացակայում է տարածքային նույնականացումը: Մի մասը այն համարում է նախկին ԽՍՀՄ տարածքը, մյուս մասը ներառում է նաև Չինաստանը, Հնդկաստանը և Միջին Արևելքը: Այս կապակցությամբ Ս. Կարազանովը նշում է. «Հասարակության հոգևոր զարգացումը պահանջում է ժամանակակից, սակայն նախկին նվաճումների հիման վրա արմատավորված նույնականացման մշակում: Դրա հենքը ռուսաց լեզուն ու մշակույթն է (հատկապես գրականությունը), հարգանքը կրթության ու գիտության և, իհարկե, փառապանծ ռազմական հաղթանակների և անկախության համար մղված պայքարի նկատմամբ»³⁴: Նրա կարծիքով, եթե եվրասիական միության ստեղծումը ենթադրում է Ռուսական կայսրության վերականգնում, ապա այն դատապարտված է ձախողման, և միանգամայն այլ խնդիր է, եթե այն որպես կամավոր միավորում պետք է կառուցվի երբեմնի ավերակների վրա՝ որպես տնտեսական, մարդկային և քաղաքական նոր հանրություն³⁵:

Եվրասիական քաղաքակրթությունում բացակայում են նաև ընդհանուր տարածքը, լեզուն, մշակութային տիպաբանությունում բացակայում է պատմական սուբյեկտը՝ ժողովուրդը, իսկ պետականությունը փոխվում է իդեոկրատիայով: Վ. Ակայուչիցը գտնում է, որ եթե եվրասիականությունը բնորոշ է մոնոլոլֆիլիան, ապա նեոեվրասիականությունը՝ թյուրքոֆիլիան, այսինքն՝ գերագնահատված է Ռուսաստանի ոչ ռուս էթնոսների դերը, և որոշակիորեն նաև ռուսոֆորիա է պարունակում (ռուսական էթնոսը թուլանում է, իսկ թյուրքականը և իսլամականը՝ ուժեղանում)³⁶:

Ռուս ազգայնականների մի մասը գտնում է, որ եվրասիական քաղաքակրթական (ոչ որպես աշխարհաքաղաքական տարածք) գաղափարների օգտագործումը վնասում է ռուսական պետականությանը, քանի որ Եվրասիայում այն փոխարինվում է «բազմազգայինով», իսկ ըստ էության՝ թյուրքական պետականությամբ:

Հասկանալի է, որ այս տեսանկյունից այդ գաղափարներն ընդունելի չեն նաև Բելառուսի և Հայաստանի համար: 2014 թ. ռուսաստանցիների շրջանում անցկացված հարցումները ևս վկայում են, որ նրանց համար նույնպես եվրասիական վեկտորը գերիշխող չէ: Երբ նրանց

³³ Տե՛ս Աксюнич В. Соблазн евразийства (28/03/2001) // <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/ideas/eurasiasoblazn.htm> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

³⁴ «Караганов С.: Стратегия просвещенного консерватизма» // <http://svop.ru/news/10199> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

³⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

³⁶ Տե՛ս Աксюнич В., նշվ. աշխ.:

հարցնում էին եվրասիական քաղաքակրթական նույնականացման մասին, նրանք հստակ պատկերացում չունեին, թե ինչ է դա, և Ռուսաստանը ավելի շատ ընդունում էին ոչ թե եվրասիական, այլ եվրոպական-եվրասիական երկիր³⁷:

Հատկապես վերջին 10 տարիներին Ռուսաստանում պահպանողական գաղափարները լայն տարածում ստացան: Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրման համառուսաստանյան կենտրոնի (ВЦИОМ) 2014 թ. մարտին անցկացրած հարցումները վկայում են, որ ռուսաստանցիների 56 %-ը գտնում է, որ պահպանողականությունը նպաստում է երկրի զարգացմանը և ավանդույթների պահպանմանը³⁸:

2013 թ. սեպտեմբերին Վ. Պուտինը հարցազրույցի ընթացքում նշեց, որ ինքը կիսում է պահպանողականության փիլիսոփայությունը, և ընդգծեց, որ պահպանողականության հենքը ավանդական արժեքներն են, սակայն պարտադիր դեպի զարգացումը միտված տարրերով: Այս մտքերը նա երկու շաբաթ անց զարգացրեց «Վալդայ» վիճաբանական ակումբում և ՌԴ դաշնային ժողովին ուղղված դեկտեմբերյան ուղերձում³⁹: Ինչո՞վ բացատրել այն հանգամանքը, որ Արևմուտքում ազատականությունը ամրապնդվեց պահպանողականության դեմ պայքարով, իսկ Ռուսաստանում ճիշտ հակառակն է: Պահպանողական գաղափարախոսության տարածմանը նպաստում է մի քանի հանգամանք: Այս տեսանկյունից արժե հիշատակել Ռուսաստանի աշխարհաքաղաքական դերակատարման նվազումը, ազգային և քաղաքակրթական նույնականացման կորուստը և պատմական հեռանկարի անորոշությունը, ինչպես նաև ազատական բարենորոգումների պայմաններում ազգային ինքնագիտակցության ձևախեղումները: Ռուսական պահպանողականության հիմքում ընկած են ուղղափառության հազարամյա ավանդույթները, ռուսաստանյան հասարակության ուժեղ պետություն ունենալու ձգտումը, անհատի շահերի ստորադասումը կոլեկտիվի շահերին, իրավական նիհիլիզմը, սոցիալական արդարության և փոխօգնության սուր զգացումը և «արհամարհական» վերաբերմունքը մասնավոր սեփականության ու հարստության նկատմամբ, քանի որ, ըստ ռուսական մենթալիտետի, այն ավելի շատ պայմանավորված է ոչ թե սոցիալական ակտիվությամբ կամ անհատի կողմից ցուցաբերվող նախաձեռնողականությամբ, այլ շահագործմամբ: Քանի որ, պատմական զարգացման առանձնահատկություններից ելնելով, Ռուսաստանում ժողովրդավարական ավանդույթները թույլ են զարգացած, ուստի ավելի մեծ պատասխանատվություն վերապահվում է ոչ թե քա-

³⁷ Sté u **Андреев А., Петухов В.** Россия и окружающий мир // <http://svom.info/entry/5-60-rossiya-i-okruzhayushij-mir-kak-menyaetsya-otnoshe> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

³⁸ Sté u «Опрос: консерватизм в России стал популярнее» (04.04.2014) // <http://ria.ru/society/20140404/1002526094.html> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

³⁹ Sté u նույն տեղը:

ղաքացիական հասարակությանը, այլ պետությանը: Օրինակ՝ ՌԴ պետության պատգամավոր Անդրեյ Իսաևը գտնում է, որ Ռուսաստանի ժողովրդի առջև ծառայած գաղափարական ընտրության հարցը միաժամանակ ընտրություն է, թե ինչպիսի ճանապարհով իրականացնել արդիականացումը՝ ժողովրդավարական, թե՞ ավտորիտար: Նրա կարծիքով, միայն պահպանողականության ճանապարհով է հնարավոր ժողովրդավարական միջոցներով իրականացնել արդիականացումը⁴⁰: Իշխանությունները, նկատի ունենալով Ռուսաստանի քաղաքացիական հաստատությունների, բնակչության մեջ արժեքային համակարգի թուլացումը, գտնում են, որ արդիականացման բնականոն ընթացքը հնարավոր է ապահովել՝ օգտագործելով քաղաքակրթական ռեսուրսը:

Այսպիսով, քաղաքակրթությունները իրարից տարբերվում են ոչ միայն էթնիկ, ռասայական, պատմական զարգացման առանձնահատկություններով, տնտեսական ներուժով, կրոնով, աշխարհայացքով, այլև գաղափարական առումով:

Վերջին տասնամյակների աշխարհաքաղաքական զարգացումներով պայմանավորված՝ Ռուսաստանի համար ճիշտը առանձին քաղաքակրթությամբ հանդես գալն է: Ինչպիսի՞ կեցվածք կամ դիրքորոշում պետք է գրավի Ռուսաստանը գլոբալացվող աշխարհում: Ներկայումս Ռուսաստանը չի կարող հանդես գալ որպես տնտեսական բևեռ, սակայն նկատի ունենալով ռազմական և քաղաքական ներուժը՝ ՌԴ-ի համար ամենաարդյունավետը որպես քաղաքակրթական ուրույն բևեռ հանդես գալն է: Քաղաքակրթական գործոնը կարելի է հիմնավորել Ռուսաստանի անցած պատմական ուրույն ուղիով և այն առաքելությամբ, որը ներառում է էթնիկ ու կրոնական առանձնահատկությունները, ազգային խառնվածքին բնորոշ պահպանողականությունը: Ռուսաստանը արտաքին ու ներքին բոլոր վայրիվերումների ժամանակ ամենաքիչը տուժեց քաղաքակրթական տեսանկյունից: Այդ առումով հատկապես կարևորվում է քաղաքակրթական նույնականացման խնդիրը: Ռուսական քաղաքակրթությունը յուրահատուկ է. բաղկացուցիչ մասերն են մոնղոլական, ուզբեկական, թյուրքական և այլ տարրերը: Այնուամենայնիվ, այդ քաղաքակրթության պետականակերտ տարրը և միավորիչ գործոնը ռուս ժողովուրդն է, որը մշակութային առումով որոշիչ դերակատարում է ունեցել: Ռուսական քաղաքակրթությունը որպես ուղղափառ-սլավոնական քաղաքակրթության բաղկացուցիչ մաս, այնուամենայնիվ ստեղծեց իր հոգևոր ու պատմական ուրույն արժեքները, ժամանակի ամենահզոր պետություններից մեկը, որը միավորեց և դինամիկ ազդակներ հաղորդեց Եվրասիա հսկայական մայրցամաքին: Ի տարբերություն այլ քաղաքակրթությունների՝ ռուսականը բազմազգ և բազմակրոն էթնոսների շփման արդ-

⁴⁰ St' u **Исаев А.** Консервативная идеология и современная политическая система // <http://www.cscpr.ru/8/10996/?print> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

յունք է և ձևավորվել է որպես բազմազգ պետություն: Ռուսաստանի քաղաքակրթական նույնականացումը նրան հնարավորություն կտա հանդես գալու որպես քաղաքակրթական ուրույն բնեռ: Մեր կարծիքով, սխալ է այն հարցադրումը, թե Ռուսաստանը եվրոպական կամ ասիական երկիր է: Ռուսաստանը ինքնաբավ երկիր է և կարիք չունի իրեն նույնականացնելու Եվրոպայի կամ Ասիայի հետ: Այս ամենը չի նշանակում հակադրվել Եվրոպային կամ Ասիային: Ճիշտ հակառակը. այս տեսանկյունից ռուսական քաղաքակրթությունը փակ համակարգ չէ: Անհրաժեշտության դեպքում, երբ Եվրոպան զգում է Ռուսաստանի կարիքը, անմիջապես փորձում է նրան դասել եվրոպական երկրների շարքին: Այդպես եղավ նապոլեոնյան պատերազմների, Առաջին աշխարհամարտի և նացիստական Գերմանիայի դեմ պայքարի տարիներին:

Ռուսաստանի քաղաքակրթական նույնականացումը կնպաստի նաև նրա տնտեսական վերելքին, բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանը, քանի որ առանց հոգևոր ու նյութական ռեսուրսների համախմբման ոչ մի պետություն չի կարող կարևոր դերակատարում ունենալ: Գլոբալացման շրջանում Արևմուտքի քաղաքակրթական բազմաթիվ տարրեր առկա են Արևելքում, իսկ Արևելքը պակաս ներկայացված չէ Արևմուտքում: Նման տեսանկյունից իրատեսական չեն այնպիսի հարցադրումները, թե Ռուսաստանը Արևմուտք է, թե՞ Արևելք, կամ էլ՝ նա դրանց սինթեզն է: Այս դեպքում խոսք կարող է լինել ոչ թե Արևելքի կամ Արևմուտքի միջև ընտրություն կատարելու, այլ արժեքային համակարգի վերագնահատման մասին: Անհրաժեշտ է զարգացման սեփական ուղին ընտրել՝ հաշվի առնելով աշխարհում տեղի ունեցող փոփոխությունները: Եթե նախկինում երկրի արդիականացումը փոխկապակցված էին դիտում Եվրոպայի հետ, ապա այժմ՝ սեփական ռեսուրսների համախմբման և Արևելքի հետ:

Ինչ վերաբերում է Արևելքին, ապա չինական, ճապոնական, հարավկորեական և Սինգապուրի զարգացման մոդելները հրապուրիչ չեն ռուսաստանյան հասարակության համար: Չինաստանը իր հերթին հեռու է Ռուսաստանի արդյունաբերական հիմնական կենտրոններից, Մոսկվան զգուշանում է նրա ժողովրդագրական սպառնալիքից, իսկ քաղաքակրթական տեսանկյունից այն բավականին տարբերվում է ռուսականից: 2014 թ. գարնանը սկսված ռուս-չինական մերձեցումը սպասվելիք արդյունքները չունեցավ: ՌԴ-ն և ՉԺՀ-ն տնտեսական առումով փոխկապակցված չեն: Չնայած մեքենաշինության և նավթագազային բնագավառում 2015 թ. կնքված երկկողմանի խոշոր պայմանագրերին՝ նույն թվականին առևտուրը երկու երկրների միջև նվազեց 30 տոկոսով, իսկ Չինաստանի՝ արտասահմանյան ներդրումների միայն 0.7 տոկոսն էր բաժին ընկնում Ռուսաստանին⁴¹: Չինաստանի խոշորա-

⁴¹ Се́ и Коростиков М. Уроки китайского. Почему российский «поворот на Восток» пока не оправдывается (08.02.2016) // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1454922720> (վերջին մուտքը՝ 21.05.2016թ.):

գույն բանկերը ամերիկացիների հետ հարաբերությունները չվատացնելու համար վարկեր չտրամադրեցին Ռուսաստանին: Այս ամենը օրինաչափ էր, քանի որ պրագմատիկ չինացիները, շարժվելով տնտեսական կոշտ տրամաբանությամբ, ակտիվ ներդրումների համար առանձնացնում են երկրների երկու խումբ: Առաջին խմբի մեջ մտնում են առաջին աշխարհի երկրները, որոնցից չինացիները ակնկալում են ստանալ ժամանակակից տեխնոլոգիաներ և սովորել արդյունավետ կառավարում: Երկրորդ խմբում ընդգրկված են երրորդ աշխարհի երկրները՝ էժան հումքով ու աշխատուժով և այնպիսի աշխատանքային օրենսդրությամբ, որոնք դժվարություններ չեն հարուցի չինական ընկերությունների համար: Ինչո՞ւ Պեկինը ներդրումներ պետք է իրականացնի Ռուսաստանում, որը այդ խմբի մեջ չի մտնում, ավելին, ըստ քիզնես վարելու հնարավորությունների «Doing Business»-ի սանդղակի, ՉԺՀ-ի անմիջական հարևանությամբ են գտնվում Մինգապուրը (1-ին տեղ), Հոնկոնգը (5-րդ տեղ), Հարավային Կորեան (4-րդ տեղ), Թայվանը (11-րդ տեղ), Մալայզիան (18-րդ տեղ): ՌԴ-ն այս շարքում գրավում է 51-րդ տեղը: Ներդրումների գրավչությամբ, ըստ «Global Opportunity» գործակալության տվյալների, Մինգապուրը գրավում է 1-ին, Հոնկոնգը՝ 2-րդ, Մալայզիան՝ 10-րդ, Հարավային Կորեան՝ 28-րդ, Ճապոնիան՝ 17-րդ, իսկ Ռուսաստանը՝ 81-րդ տեղը⁴²: Բացի այդ, չինացիները, օգտվելով Արևմուտքի պատժամիջոցներից, մի քանի անգամ բարձրացրին իրենց արտադրության էլեկտրոնային պահեստամասերի գները, իսկ ներդրումներ անելու դեպքում ցանկանում են ստանալ 50 տոկոս գումարած 1 ձայնի իրավունք⁴³: Չինաստանը 2016 թ. սկզբներին նույնիսկ միացավ նոր «Մետաքսի ճանապարհին», որն անցնում է Ուկրաինա-Վրաստան-Ադրբեջան-Ղազախստան-Չինաստան երթուղով⁴⁴:

Այսպիսով, եթե ամփոփենք վերը շարադրվածը, ապա կարող ենք կատարել հետևյալ եզրակացությունները:

1. Ռուսաստանը այսօր կանգնած է քաղաքակրթական ընտրության կամ նույնականացման խնդրի առջև, որը նրա համար ոչ միայն ազգային անվտանգության խնդիր է, այլև այդ ընտրությունից են կախված երկրի արտաքին քաղաքականությունը, ներքին բարենորոգումները և արդիականացումը: Ցանկացած մեծ պետության համար հնարավոր չէ կանխատեսել երկրի ապագան՝ առանց որոշելու նրա քաղաքակրթական դերակատարումը:

2. Ռուսական պետությունը ստեղծվել է անընդմեջ պատերազմների բովում: Հանուն գոյատևման՝ նա ստիպված է եղել պայքարել ինչպես Արևմուտքի սպառնալիքների, այնպես էլ Արևելքի նկրտումների դեմ: Ճիշտ է, հակամարտությունը մարդկային հասարակության զար-

⁴² Տե՛ս նույն տեղը:

⁴³ Տե՛ս նույն տեղը:

⁴⁴ Տե՛ս «Ազգ», 10 փետրվարի, 2016 թ.:

գացման բնականոն ձևերից է, իսկ քաղաքակրթությունների պարագայում այդ հակամարտությունը ընթանում է համաշխարհային գերիշխանության համար:

3. Այն հարցադրմանը, թե Ռուսաստանը Եվրոպա՞ է, թե՞ ոչ, պետք է պատասխանել՝ նկատի ունենալով ոչ թե աշխարհագրական, այլ սոցիալ-տնտեսական, մշակութային, այսինքն՝ ավելի շատ քաղաքակրթական գործոնը: Այս դեպքում հարց է առաջանում. արդյո՞ք Ռուսաստանը պատկանում է արևմտաեվրոպական քաղաքակրթությանը: Ռուսաստանը չի կարող միանալ Եվրոպային, քանի որ միանգամայն այլ տիպի քաղաքակրթություն է, ունի մշակութային և կրոնական ուրույն կոդ: Ռուսաստանը ունի պետական ինքնատիպ կառուցվածք, որը բխում է ռուս ժողովրդի պատմությունից, առանձնահատկությունից և ոգուց: Բացի այդ, այսօրվա Եվրոպան քաղաքակրթական առումով ավելի ամորֆ է և, սպառելով իր արժեքային համակարգը, վերածվել է սպառողական ինդուստրիալ քաղաքակրթության: «Եվրոպական երազանքը» աստիճանաբար կորցնում է իր գրավչությունը: Հետխորհրդային Ռուսաստանը երկար տարիներ գտնվել է Եվրոպայի վերջնագծում և այժմ չի պատրաստվում նրան ինտեգրվելով՝ իր վրա վերցնել նրա «մեղքերի» մի մասը:

4. Արևմուտքի հետ հարաբերությունների վատթարացման պայմաններում Արևելքը ընկալվում է որպես այլընտրանքային կենտրոն: Այստեղ շեշտադրումը հիմնականում ուղղված է դեպի Չինաստանը (Բրազիլիան, Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունը և Հնդկաստանը տնտեսական առումով իրենց Արևմուտք են համարում): Սակայն այս ձևաչափով ևս Ռուսաստանը չի կարող միանալ Արևելքին հետևյալ պատճառներով: Նախ և առաջ մշակութային կոդմտորոշման, տեխնիկական զարգացման և արտադրական ուժերի կազմակերպման տեսանկյունից Ռուսաստանը ավելի մոտ է եվրոպականին, քան ասիականին:

5. Ռուսաստանը չի կարող միանալ Արևմուտքին կամ Արևելքին ևս մեկ կարևոր պատճառով. Ռուսաստանի համար դարեր շարունակ կարևոր են եղել ոչ թե ազգային, այլ քաղաքական, կրոնական և գաղափարական գործոնները: Այդ իսկ պատճառով Ռուսաստանում ազգային շահը շատ հաճախ նույնացվել է պետականի հետ: Հզոր պետության կարգավիճակի կորուստը ռուսական ազգային ինքնագիտակցությունում համարժեք է անկախության կորստի հետ: Ռուս ժողովրդի պատմական հիշողության մեջ դեռևս մնում է այն իրողությունը, որ իր գոյության ընթացքում Ռուսաստանն իր առջև ծառայած հիմնախնդիրները կարողացել է հաղթահարել միայն պետականության ամրապնդմամբ:

6. Քաղաքակրթական նույնականությունը կարևորվում է նաև այն տեսանկյունից, որ հստակեցնում է, թե ինչպիսի սահմաններ պետք է պաշտպանի ռուսական պետությունը: Ռազմական պարտությունը

դեռևս չի նշանակում երկրի կործանում, իսկ ազգային ու քաղաքակրթական նույնականացման վերացումը անվերապահորեն ենթադրում է պետականության կորուստ: Այդ իսկ պատճառով ներկայումս Արևմուտքը իր հիմնական հարվածը հասցեագրում է ոչ թե Ռուսաստանի Դաշնությանը, այլ նրա արժեքային համակարգին և քաղաքակրթական նույնականացմանը: Նույնիսկ տնտեսական առումով զարգացած երկրներում գիտատեխնիկական նվաճումները և նյութական բարեկեցությունը ինքնաբերաբար չեն նպաստում ժողովրդի հոգևոր աճին, ազգային և սոցիալական հարցերի լուծմանը:

7. Մեր կարծիքով, սխալ են այն պատկերացումները, որ եթե Ռուսաստանն ընդգրկվի որևէ ուժային կենտրոնի ազդեցության ոլորտ, ապա ֆինանսական տեսանկյունից դա իր համար առավել ձեռնտու կլինի: Այս դեպքում կուժեղանա ներքին լարվածությունը, հասարակությունը կտրոհվի, իսկ գլոբալ խաղի մեջ մտնելու դեպքում՝ այն առավել արդյունավետ և ոչ ռիսկային կլինի: Պատահական չէ, որ ռուսաստանյան հասարակությունը ներկայիս պայմանները ավելի կանխատեսելի և ոչ ռիսկային է համարում, քան Մ. Գորբաչովի և Բ. Ելցինի կառավարման շրջանները:

8. Ռուսաստանը կարիք չունի միանալու ո՛չ Եվրոպային և ո՛չ էլ Ասիային: Ռուսաստանը ո՛չ Եվրոպա է, ո՛չ էլ Ասիա կամ Եվրասիա: Այն պարզապես Ռուսաստան է, որն ուրույն քաղաքակրթություն է: Միայն այս ճանապարհով նա կարող է պահպանել իր պատմական ինքնատիպությունը: Նման հարցադրումը այսօր տարօրինակ է, քանի որ նույն տեսանկյունից կարող ենք դիտարկել, թե որ քաղաքակրթությանը կարող են միանալ Չինաստանը, Ճապոնիան կամ Հնդկաստանը:

Ռուսաստանի քաղաքակրթական նույնականացումը կվերացնի նաև այն բացերը, որ առկա են տնտեսության և կառավարման բնագավառներում: Միայն այս ճանապարհով մեծապետական Ռուսաստանը կարող է մնալ որպես համաշխարհային քաղաքականության կարևոր գործոն: Միաժամանակ, քաղաքակրթական նույնականացումը չի ենթադրում, որ Ռուսաստանը չպետք է համագործակցի այլ քաղաքակրթությունների հետ: Ճիշտ հակառակը. իր գոյության ընթացքում Ռուսաստանը բարգավաճել է՝ խորացնելով այդ համագործակցությունը:

9. Կրեմլը պետք է աշխատի օգտագործել Ղրիմի իրադարձությունները կամ «ռուսական գարունը»՝ Ռուսաստանի քաղաքակրթական նույնականացման գործընթացը ավարտին հասցնելու, ինչպես նաև «ռուսական աշխարհի» գործունե կենտրոն դառնալու համար, որի շնորհիվ միայն կարող է վերածվել աշխարհի մրցունակ բևեռի:

***Բանալի բառեր** – քաղաքակրթական նույնականացում, ԱՄՆ, ԵՄ, ռուսական քաղաքակրթություն, ռուսական աշխարհ, եվրասիական քաղաքակրթություն, գլոբալիզացիա*

МАРУТ ВАРДАЗАРЯН – Проблема цивилизационной идентификации РФ во внешней политике. – В современных геополитических процессах особое значение приобретает цивилизационная идентификация России. Она должна способствовать консолидации власти и общества, упростить преодоление стоящих перед страной трудностей. С точки зрения внешней политики цивилизационная идентификация предполагает, что государство выбирает вектор своего развития, формирует на международной арене новый образ, а также обеспечивает более высокий уровень суверенитета и национальной безопасности. Россия не является ни Европой, ни Азией и ни Евразией; это именно Россия, представляющая особую цивилизацию. Только так она способна сохранить свою историческую индивидуальность и, сотрудничая с другими цивилизациями, выступать важным фактором мировой цивилизации.

Ключевые слова: *цивилизационная идентификация, США, ЕС, российская цивилизация, русский мир, евразийская цивилизация, глобализация*

MARUT VARDAZARYAN – Civilization Identification Problem of the Russian Federation in the Foreign Policy. – In the current complex geopolitical processes the civilizational identification of the Russian Federation is highlighted. It will contribute to the consolidation of the government and the society and will simplify the overcoming of the challenges that the country faces. In terms of foreign policy, the civilizational identification assumes the selection of the development vector of the country, the formation of a new image in the current international arena, as well as the assurance of sovereignty and national security. Russia is neither Europe nor Asia nor Eurasia, but simply Russia, which at the same time is a unique civilization. Only in this way it can preserve its historical individuality and through cooperation with other civilizations it can continue to stay as an important factor of the world civilization.

Key words: *civilizational identification, the USA, the EU, Russian civilization, Russian world, Eurasian civilization, globalization*